

I SLOBODA IZRAŽAVANJA

U periodu na koji se ovaj monitoring izveštaj odnosi zabeleženo je više slučajeva koji ukazuju na moguće povrede slobode izražavanja.

1. Pretnje i pritisci

1.1. Predsednik Vlade Republike Srbije Aleksandar Vučić, predstavljajući 14. avgusta ugovor zaključen sa kompanijom „Etihad” kojim je kompanija iz Ujedinjenih Arapskih Emirata postala vlasnik 49 odsto kapitala srpske nacionalne aviokompanije, kritikovao je nedeljnik „Vreme” zbog objavljivanja teksta Balkanske novinarske istraživačke mreže – BIRN o tom ugovoru. Vučić je, na događaju koji su prenosile nacionalne televizije, rekao da je nedeljnik „Vreme”, koji je nazvao novinama biznismena Miroslava Miškovića protiv koga se u Srbiji vodi krivični postupak zbog zloupotreba u putarskim preduzećima, objavio netačne podatke o obavezama Srbije iz ugovora sa „Etihadom”, i to tako što su „...izgleda dobili nekakav prednacrt pa su se bavili ne znam čime, očigledno nisu čitali ugovor”. Novinarska udruženja osudila su premijerov postupak, a posebno se ukazivalo i da je ugovor sa „Etihadom” isuviše dugo bio tajan, te da je upravo pisanje o njemu u medijima nateralo Vladu da ga objavi. Iz BIRN-a su ponovili da se u samom tekstu na više mesta navodi da su novinari imali uvid samo u nacрте ugovora, te da su nakon dobijanja tih nacрта, pet meseci pre objavljivanja teksta, u više navrata od Vučićevog kabineta tražili odgovore koje nisu dobijali. BIRN takođe navodi da je Siniša Mali, gradonačelnik Beograda, a u vreme zaključenja ugovora Vučićev savetnik, prvo pristao a zatim odbio da sa njima razgovara o ugovorima sa „Etihadom”. Takođe su izjavili da veruju da kompletan sporazum i dalje nije objavljen, budući da su imali uvid u nacрте pet ugovora, a da je Vlada sada objavila samo dva.

Po novom Zakonu o javnom informisanju i medijima, koji je stupio na pravnu snagu dan pre Vučićevog predstavljanja ugovora sa kompanijom „Etihad”, mediji su slobodni da objavljuju informacije, ideje i mišljenja o pojavama, događajima i ličnostima o kojima javnost ima opravdan interes da zna, bez obzira na način na koji su informacije pribavljene. Slobodan protok informacija putem medija, kao i uređivačka autonomija medija, ne smeju se ugrožavati, i to naročito ne vršenjem pritiska. Nosioци javnih i političkih funkcija dužni su da trpe iznošenje kritičkih mišljenja koja se odnose na rezultate njihovog rada, odnosno politiku koju sprovode, a u vezi su sa obavljanjem njihovih funkcija bez obzira na to da li se osećaju lično povređenim iznošenjem tih mišljenja. Sam ugovor sa „Etihadom” već dugo je u žiži interesovanja javnosti. Naime, organizacija Transparentnost Srbija je još prošle godine, budući da ugovor nije bio objavljen na sajtu Vlade Srbije kako je predviđeno, zatražila po Zakonu o dostupnosti informacija

od javnog značaja njegovu kopiju. Nacionalni avioprevoznik ovaj zahtev je odbio pozivajući se na „klauzulu o poverljivosti” koja je bila uneta u ugovor. Bivši ministar privrede Saša Radulović, u obrazloženju svoje ostavke koju je podneo krajem januara 2014. godine, naveo je da je ugovor sa „Etihadom” štetan po Srbiju, kao i da se nalazi u sefu u Ministarstvu privrede. U maju mesecu tadašnji ministar privrede a sada ministar finansija Dušan Vujović, izjavio je da se ugovor više ne nalazi u njegovom ministarstvu. Brojni državni funkcioneri obećavali su različite rokove za objavljivanje podataka iz ugovora sa „Etihadom”.

1.2. Poverenik za informacije od javnog značaja Rodoljub Šabić obratio se 14. avgusta predsednicima Udruženja novinara Srbije i Nezavisnog udruženja novinara Srbije i ukazao im na slučaj novinarkе Radio-televizije Kragujevac Snežane Čerman, kojoj je, kako tvrdi, u njenom mediju uručeno upozorenje pred otkaz zbog toga što je podnela zahtev za pristup informacijama EPS snabdevanju, tražeći podatke o dugovanju za struju televizije u kojoj je zaposlena. „Ako bismo dopustili da se već samo prikupljanje informacija, podnošenjem zahteva za slobodan pristup informacijama, može kvalifikovati kao nekakva 'povreda radne discipline', šta bismo tek mogli očekivati u vezi sa pisanjem ili emitovanjem?”, kazao je Šabić. On je istakao da slučaj Snežane Čerman zaslužuje adekvatnu reakciju i novinarskih udruženja i javnosti.

Članom 51. Ustava Republike Srbije zajemčeno je svakom pravo da istinito, potpuno i blagovremeno bude obaveštavan o pitanjima od javnog značaja, kao i pravo na pristup podacima koji su u posedu državnih organa i organizacija kojima su poverena javna ovlašćenja, u skladu sa zakonom. Način ostvarivanja ovih prava uređen je Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Ranije važeći Zakon o javnom informisanju predviđao je da novinaru ne može prestati radni odnos, umanjiti se zarada, niti pogoršati položaj u redakciji zbog istinite tvrdnje objavljene u javnom glasilu u kome je zaposlen ili zbog odbijanja da izvrši nalog kojim bi kršio pravna i etička pravila novinarske profesije ili zbog odbijanja da izvrši nalog koji protivreči uređivačkoj koncepciji javnog glasila, kao ni zbog mišljenja koje je van javnog glasila izraženo kao lični stav. Novi Zakon o javnom informisanju i medijima ide i korak dalje, pa predviđa da novinaru ne može prestati radni odnos, umanjiti se ugovorena zarada ili ugovorena naknada za rad, niti se može na drugi način staviti u nepovoljniji položaj, ne samo zbog toga što je u javnom glasilu objavio istinitu tvrdnju ili izneo mišljenje, već ni zbog toga što je svoje mišljenje izneo van medija kao lični stav. Ni raniji, niti sada važeći propis, ni na jedan način ne ograničavaju pravo novinara da uživaju slobode i prava zajemčena Ustavom, bez obzira na to da li je korišćenje određenog prava u konkretnom slučaju u interesu poslodavca ili ne. Stoga je apsolutno utemeljen i ispravan stav Poverenika za slobodan pristup informacijama od javnog značaja koji je izneo u saopštenju, da je neprihvatljivo da bilo ko snosi negativne konsekvence zbog toga što se koristi pravom koje mu jemče zakoni zemlje. Poverenik se, dalje, s razlogom pita

šta bi tek mogli očekivati u vezi sa pisanjem ili emitovanjem „ako bi dopustili da se već samo prikupljanje informacija, podnošenjem zahteva za slobodan pristup informacijama, može kvalifikovati kao povreda radne discipline”.

1.3. Fotoreporter „Informer” Darko Cvetanović 25. avgusta napadnut je dok je snimao stambenu zgradu na Vračaru u Beogradu u kojoj živi bivši ministar odbrane Dragan Šutanovac. Cvetanovića je pesnicom u grudi udarilo lice koje se predstavilo kao vlasnik zgrade. Policija je saopštila da su „identifikovali izvršioca”, te da je s njim u policijskoj stanici Vračar obavljen razgovor. Policija je najavila i da će izveštaj o ovom događaju biće dostavljen tužilaštvu na dalji postupak. Ministar unutrašnjih poslova Nebojša Stefanović osudio je napad, a to su učinila i novinarska udruženja i Udruženje fotoreportera. Dragan Šutanovac, narodni poslanik Demokratske stranke i bivši ministar odbrane, poručio je preko društvene mreže Twitter da je „najbolje da policija ispita ceo slučaj” i da on „nema baš nikakve veze s tim”.

Zakonom o javnom informisanju i medijima, koji je stupio na snagu 13. avgusta, propisano je da niko ne sme ugrožavati slobodan protok informacija putem medija, kao ni uređivačku autonomiju medija. Sloboda javnog informisanja posebno se ne sme povređivati zloupotrebom svojinskih prava. Ovo praktično znači da i ukoliko napadač zaista jeste vlasnik zgrade ispred koje je došlo do incidenta, to ne bi moglo da ga opravdava. Zakon o javnom informisanju i medijima ne sadrži sankcije za napadače na urednike, novinare i druga lica koja učestvuju u prikupljanju i objavljivanju informacija putem medija, već samo predviđa da se fizički napadi na njih kažnjavaju u skladu sa opštim propisima. Srpski Krivični zakonik, ne samo novinare već i lica koja obavljaju druga zanimanja od značaja za javno informisanje, pa samim tim i fotoreportere, smatra licima koja obavljaju posao od javnog značaja, i pri tome posao skopčan sa povećanim rizikom. U slučaju određenih krivičnih dela Krivični zakonik predviđa strože sankcije ako su konkretna dela izvršena prema licima koja obavljaju posao od značaja za javno informisanje. To je, međutim, slučaj samo sa teškim ubistvom novinara, ugrožavanjem sigurnosti novinara i teškom telesnom povredom. U konkretnom slučaju nije poznato da li je policija podnela prijavu niti za koje krivično delo ili prekršaj.

1.4. Sajt „Peščanika” koji je bio meta napada hakera i početkom juna nakon što je objavio tekst grupe autora u kojem se tvrdi da je doktorska disertacija ministra unutrašnjih poslova Nebojše Stefanovića, koju je odbranio na Univerzitetu Megatrend u junu 2013. godine, plagijat, ponovo je bio izložen napadima 27. avgusta. Umesto obaranja sajta, sada se na mestima predviđenim za naslove tekstova pojavljivao ispis „Stop lažima!”. Pristup sajtu je jedno vreme bio otežan, a na kratko je bio i potpuno nedostupan za posete. Podsetimo, nakon napada s početka juna, načelnik Odeljenja za borbu protiv visokotehnološkog kriminala MUP-a Srbije Saša

Živanović saopštio je da je na server u Nemačkoj na kome je bila hostovana Internet prezentacija „Peščanika” izvršen takozvani Wordpress Pingback napad, za koji je analizom utvrđeno da je došao sa velikog broja servera iz desetine zemalja širom sveta. Živanović je sredinom juna najavio da će istraga biti nastavljena nakon što Odeljenje za borbu protiv visokotehnološkog kriminala, putem međunarodne policijske saradnje, dobije odgovarajuće podatke iz više zemalja regiona i sveta. Novinarska udruženja osudila su napade. U saopštenju ANEM-a ukazano je da činjenica da odgovorni za napade od pre manje od dva meseca i dalje nisu otkriveni, očigledno samo ohrabruje nove napade, kao i da neotkrivanje napadača urušava poverenje u institucije.

U analizi prethodnog napada na sajt „Peščanika”, ukazali smo da se za razliku od štampe, odnosno radija i televizije, sprečavanje ili ometanje čije distribucije je posebno krivično delo u Srbiji i to krivično delo sprečavanje štampanja i rasturanja štampanih stvari i emitovanje programa, sprečavanje distribucije informacija putem Interneta goni isključivo kao sprečavanje i ograničavanje pristupa javnoj računarskoj mreži, ili kao računarska sabotaža. Da li je takvo rešenje dobro, ili ne, teško je reći. Napadači na sajtove po pravilu ne bivaju otkriveni, pa samim tim ni kažnjeni. Ponovljeni napad na „Peščanik”, posle manje od dva meseca od prethodnog, samo potvrđuje kakvi su efekti nekažnjivosti za hakerske napade na medije. Praksa ne postoji, pa samim tim ni mogućnost da se sankcije koje bi se izricale za ograničavanje pristupa javnoj računarskoj mreži, ili za računarsku sabotažu usmerenu na medije, uporede sa sankcijama koje se izriču za sprečavanje štampanja i rasturanja štampanih stvari i emitovanje programa.

2. Sudski postupci

2.1. Apelacioni sud u Beogradu je 15.8.2014. godine doneo presudu kojom odbija žalbu Radiodifuznog preduzeća „B92” kao neosnovanu i potvrđuje prvostepenu presudu Višeg suda u Beogradu, kojom je „B92”, po tužbi Dragana Tomića, bivšeg direktora Rudarskog basena Kolubara i funkcionera Demokratske stranke Srbije, obavezan da Tomiću, na ime naknade štete zbog pretpljenih duševnih bolova, isplati iznos od 100.000 dinara.

Presuda se ticala vesti koju je medijska kuća na svom Internet portalu prenela iz dnevnog lista „Blic”, u kojoj se navodi da je u periodu dok je Tomić obavljao funkciju direktora Rudarskog basena Kolubara, ova kompanija, koja je u isključivom vlasništvu Republike Srbije, finansirala produkciju filma „Uslovna sloboda”. Jedan od glumaca u tom filmu bio je i Tomićev sin. „B92” je, nakon što je Tomić demantovao ovu informaciju kao netačnu, na istoj stranici na Internetu objavio i njegov demanti. Ono što je posebno interesantno u ovom slučaju jeste to što je Tomić

zapravo tužio televiziju, a ne Internet portal, i to zbog upućivanja na tekst na Internetu u vidu tzv. kajrona, odnosno ispisa naslova vesti sa Interneta, koji se pojavio na ekranu nekoliko puta tokom trajanja vesti iste medijske kuće, iako sama vest na televiziji uopšte nije bila prikazana. Naime, kako je iz „B92” objašnjeno tokom postupka, ova televizija spornu vest uopšte nije emitovala. Međutim, tokom trajanja televizijskih vesti, pokretnim slovima koja su ispisivana u dnu ekrana a koja su generisana automatski korišćenjem tzv. RSS feed-a sa naslovima i kratkim izvodima iz vesti sa Internet sajta B92, gledaoci su upućivani na sajt te medijske kuće, i to tako što su naizmenično ispisivani adresa sajta na Internetu i naslovi i izvodi iz vesti objavljenih na sajtu tokom tog dana. Iako su gledaoci, koji su prateći ispis na ekranu otišli na Internet sajt, tako mogli da pročitaju i Tomićev demanti, on je tvrdio da mu je šteta naneta time što nije već u ispisu na ekranu takođe navedeno i da je vest demantovana. Na ovaj način kreirana je donekle paradoksalna situacija u kojoj jedan medij koji prenosi samo naslove ili kratak sadržaj informacija iz drugog medija (Internet sajt B92.NET registrovan je kao zaseban medij u odnosu na televiziju „B92”) može biti odgovoran za neobjavljivanje odgovora na informaciju ili navoda da je odgovor podnet, iako odgovor uopšte nije podnet njemu već mediju koji je informaciju originalno objavio. Iako se može braniti stav suda da je već sam naslov ili kratak sadržaj informacije u konkretnom slučaju bio podoban da uzrokuje štetu, postavlja se pitanje da li je standard dužne novinarske pažnje, na ovaj način, postavljen isuviše visoko i na koji način bi se RSS feed-ovi, koji se inače standardno koriste u sakupljanju ili agregaciji vesti na Internetu, uopšte dalje mogli koristiti ako bi se ovakav standard uvek primenjivao.